

CIUPAGUL ÎN CLISURA DUNĂRII

Emilia Pavel

Cu prilejul cercetărilor etnografice efectuate în Clisura Dunării, în anul 1967, 1968, 1969, în cadrul grupului de cercetări complexe „Porțile de Fier” de pe lângă Academia R.S.R., s-a studiat costumele populare tradiționale de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Materialele găsite pe teren se păstrau în lăzi de către bătrâni fiind întrebuințate de femei la Nedee sau sărbători mari. Documentarea noastră s-a bazat pe fotografiile vechi folosindu-ne și de martori informatori care au confecționat și purtat acele costume.

În această expunere voi insista asupra aspectului morfologic și decorativ al cămășii femeiești din această zonă, denumită în limbajul local „ciupagul românesc”, accentul fiind pus pe subzona bănățeană¹.

Ca element principal de structură a portului popular femeiesc, ciupagul reprezintă tipul clasic străvechi al cămășii românești ce se întâlnește în Banat și în alte zone etnografice din țară. Ciupagul românesc ca structură morfologică, este tipul de cămașă cu o arie mare de răspândire pe teritoriul românesc, o variantă a cămășii dacice încrețită la gît, căreia i s-a aplicat un guleraș pe crețuri. Ea derivă din cămașa cu „brezărâu” sau „țitură”² din nordul Moldovei, atestată pe metopele Monumentului de la Adamclissi sau pe columna lui Traian de la Roma.

Cămașa încrețită la gît cu guleraș este tipul de cămașă românească ce se întâlnește de-a lungul lanțului carpatic începînd din nordul Moldovei și pînă în Clisura Dunării.

Termenul de ciupag s-a întîlnit și în alte provincii ale țării. În nordul Moldovei ciupag este denumit gulerașul aplicat pe creții de la

¹ Enăchescu Cantemir Alexandrina, Costumele populare românești, Craiova, 1937, p. 10.

² Fl. Bobu Florescu, Portul popular din Moldova de nord, Buc., 1956, p. 10.

Ciupag românesc, încrêțit la gît, ornamentat cu „ciurătură” în lungul minecii și pe piept. — Clisura Dunării — județul Caraș-Severin.

Ciupag românesc ornamentat cu „nă-săpit” la umăr și piept, de unde pleacă rînduri cîte trei pe minecă și piept. (Eșelnița — Clisura Dunării — jud. Caraș-Severin).

gura cămeșii femeiești, după cum în munții Apuseni ciupag se numește ornamentul trapezoidal executat pe pieptul cămășii femeiești, denumită „cămașa cu ciupag”³.

Din punct de vedere a studiului costumului zona Clisurii poate fi grupată în două unități bine conturate ca specific etnografic. Zona oltenească în satele Vîrciorova și Gura Văii și zona bănațeană în satele din jurul Orșovei, Cazanele mici și mari, ajungînd pînă la Moldova veche. Satul Pescari fost Coronin de lîngă Moldova Veche, fiind populat de bufeni poartă costumul oltenesc, asemănător cu al Cărbunariilor din jud. Caraș-Severin.⁴

Cămașa lungă de origine dacică⁵ atestată pe Columna lui Traian de la Roma, are o frecvență mai mare în zona oltenească spre deosebire de zona vecină bănațeană, unde încă de la începutul sec. al XX-lea apare cămașa croită din două bucăți, ciupag și poale. Acest croi apare și

³ Lucia Apolzan, *Portul popular și industria casnică textilă în munții Apuseni*, Buc., 1944.

⁴ Enăchescu Cantemir Alexandrina, op. cit., pl. 7.

⁵ Nicolae Dunăre, *Arta populară de pe Valea Jiului*, Buc., 1963, p. 337.

în zona etnografică Almaj spre deosebire de valea Bistrei unde portul tradițional păstrează cămașa lungă cu poalele cusute de ciupag. Aceste analogii ne dau posibilitatea să afirmăm asemănarea ce există între costumul popular din zona clisurii bănățene, zona Almaj și valea Bistrei, ele încadrându-se tipului specific zonei muntoase a Banatului.

Privit sub aspect morfologic, ciupagul se confecționa din pînză de cînepă și bumbac, din pînză de bumbac sau, cînd apar mărfurile fabricate, din pînză procurată din industrie. Se confecționa din 2—2¹/₂ m pînză.

Croiul ciupagului este clasic al cămășilor românești „ciupag croit românește”⁶ cum afirmă informatorii, cu mînecele lungi și largi, încrețite la gît „gușă” sau făcute „crețure roată”. Crețurile se „astrucau” cu un gulerăș îngust de cca. 1¹/₂—2 cm. La guler se coseau creț cu ochi pe cinci ațe, denumit „lăuziță” sau pe crețurile făcute roată se cosea un lanț de vrîste negre și roșii. La gură era „închepturată” cu găitan cu care făceau „mașlu” (fundită) sau se legau cu ciucuri împlețiți. Te „îmbumbai” la gît.

Pieptul și spatele se făceau din cîte o foaie de pînză, iar mînecele la fel, adică: „o foaie în piept, una în șăle⁷ și mînecele în una”. Pe părțile laterale foile din spate și piept se încheiau cu cline sau „lărgitoare” scoși de la partea superioară a mîneclilor. Sub braț la mînecă se aplica „broschița” prinsă între cline. O variantă a aceluiași croi era atunci cînd spatele cămășii se tăia dintr-un lat și jumătate de pînză, iar din cealaltă jumătate se scoteau clinii și „lărgiturile”. Unele femei croiau ciupagul din lungimea pînzei, tăindu-se acolo unde se fixau mînecele. Capetele pînzei tivite se întilneau pe piept, adică se „îndreptau cu găitane”⁸.

Mînecele ciupagului erau largi însă de cele mai multe ori se adunau la mînă în „pumnași” (manșete) sau se fixa o „bitilie” îngustă unde veneau „creți”, „fodori” (volan), element întilnit și pe valca Bistriței Moldovenești ca și în Transilvania.

Poalele sau „chimeșa” se puneau de la „brîu în vale”. Se confecționau din aceeași pînză ca și ciupagul, din 4—5 foi, fiind încrețite la brîu sau făcute „pături” (pliuri) pe șolduri, dîndu-le o notă de elegantă. La brîu se legau cu „brăcinar” pus pe „brăcînăriță”.

Pe sub ciupag femeile aveau un fel de pieptar din pînză, lung pînă în talie și strîmt care se „îmbumba” pe umeri cu nasturi și „pi-

⁶ Blidaru Maria, 37 ani, sat. Tufări, com. Jupalnic, jud. Caraș-Severin.

⁷ Elisabeta Ciocîrlie, 70 ani, Fșelnița, Casa nr. 248, Orșova, jud. Caraș-Severin.

⁸ Roată Elena, 64 ani, sat. Coramnic, com. Jupalnic, jud. Caraș-Severin.

ceică" (cheutoare) la piept fiind tivit cu ajur simplu „găurele" și „cipcă" (dantelă), sau uneori aplicau „ainsiți" dantelă fără colțuri. Acest pieptar era denumit „combineu", adică cămașă nemțească.

De la combineu „pe di gios" aveau alte poale albe mai simple tivite pe margine cu cipcă albă.

Studiat sub aspect decorativ ciupagul și poalele erau ornamentate cu șabac sau „ciurătură", cu „vergi" sau cu motive cusute „în pene".

Ornamentele bătrânești erau „albe" executate în pînză cu ață albă, folosindu-se în special „șabacul" sau „ciurătura". Același motiv era și pe pieptul cămășii iar mîneca era largă și tivită cu „cipcă" pe margine.

În locul „cămășilor albe" ornamentate cu „ciur", „ciurătură" sau „șabac" apar „vergile" executate în punctul „în cruci" sau „toiegiu" (jumătate de cruce) sau vergi cusute pe fir „pre un fir". La cusut se folosea „șlingon" colorat (mulineu) roșu și negru, cromatică folosită și în zona Iași în aceeași epocă, sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea.

Ciupag românesc, ornamentat cu „vergi", în lungul mînecii, pe piept și la poale, expus în Muzeul din Gornea com. Sichevita — Clisura Dunării — jud. Caraș-Severin.

Port popular din Clisura Dunării. Ciupagul românesc este ornamentat cu „vergi", în lungul mînecii și pe piept. Satul Tufări, com. Jupalnic — Clisura Dunării jud. Caraș-Severin.

Unele ornamente pe ciupege erau conturate cu negru și „bătute” cu fluturași galbeni. La altele culorile steagului, roșu, galben, albastru, înlocuiau fluturii. Ornamentele numite vergi erau dispuse pe piept, spate și mînici în rînduri „ștrafturi”, două pe piept, patru pe spate și trei pe mînici. Ornamentul pe mîneacă era de obicei unul singur mai lat executat în lungul mînecii, denumit „blană” pe Valea Bistrei, „tablă” în Pădureni ca și pe Valea Bistriței Moldovenești. Vergile sau florile în unele sate se numeau „brazi” întrucît imitau frunzele acestui arbore (Berzasca). „Se amestecau „culorile: roșu, negru, vinăt și se coseau flori denumite brazi în lungul mînecii, pe piept și la mîneacă un rînd. „Așa ne-am pomenit, zice că coși vergi” afirmă informatoarea⁹.

În afară de ornamentul executat în lungul mînecii lat, este cunoscut și ornamentul „năsăpit”¹⁰ ce se poate compara cu altița de pe cămășile moldovenești și care se executa sus la umăr iar de acolo plecau rînduri în număr de trei pe mîna în jos. Același motiv „năsăpit” se

Ciupag românesc actual, confectionat din pînză nylon. Este ornamentat pe mînici și piept în „tablă” sau blană.

Ciupag românesc tradițional, ornamentat cu „blană” în lungul mînecii. Valea Bistrei, jud. Caraș-Severin. Poniavă. Detaliu.

⁹ Țoia Amalia, 83 ani, Berzasca, jud. Caraș-Severin.

¹⁰ Oprișan Călina, a lui Pîrvu, 67 ani, Eșelnița, Orșova, jud. Caraș-Severin.

executa sus la piept de unde plecauri rînduri de motive ca și pe mîneacă în număr de trei.

În spate rîndurile se executau simplu fără „năsăpit”.

Poalele erau ornamentate cu aceleași motive ca și ciupagul, cu „rupte” (ajur) și „cipcă” dilavale. Cipca era executată cu mîna cu „ic-nolul” (‘croșetul) cu ață albă din „motchițe” (jurubițe).

Pe șolduri se executau vergi, cîte trei sau patru rînduri pe fiecare parte, o „ruptă” (ajur) la tivitură iar „cipcă” se cosea pe marginea tiviturii.

Care nu făcea „rupte”¹¹ (ajur) sau șabac la poale era „înapo-iată” spune informatoarea.

Ciupagul și poalele se „adună cu mîna”, adică se coscau manual.

G. T. Niculescu-Varone¹², într-una din lucrările sale de port. popular, vorbind de portul femeilor din județul Severin spune: „Ciupagul (iia) la „fietele” și „fomeile” române bănățene se face din pînză de bumbac țesută de ele, înălbită și lucrată cu șabace zise și „ciurătură” (broderie) „lucrătură pe fire scoase, făcută cu bumbac alb mercerizat. Aceste șabace se fac vertical, cîte trei rînduri pe piept. Iile se închid pe umărul stîng cu unul sau doi bumbi (nasturi) sau sînt puțin deschise în față și se „închitoră” (încheie) cu doi ciucuri mici. Gulerașul este încrețit, lat de un deget și lucrat (brodat) tot cu alb.

La unele fete și femei mînecele sînt largi, lungi cît mîna și au pe ele „ciurătură” zisă și șabac lat de o palmă. La altele mînecele sînt strînse pe mîna mai jos de cot printr-un creț care formează un volan. Acesta are pe el, la mijloc, brodat un „șabac”, „de-a latu” orizontal la fel cu acela de pe piept. Volanul se termină printr-o dantelă de bumbac lucrată cu iglița”.

Ca piesă de port popular definitorie a costumului femeiesc, ciupagul alături de opreg, brăciri, laibăr, șube albe, mînecare, completează costumul femeiesc, încadrîndu-se ca aspect decorativ și structural costumului bănățean.

DAS BÄUERLICHE FRAUENHEMD „CIUPAG” AUS DEN DONAU-ENGEN.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Daten welche sich auf das bäuerliche Frauenhemd „Ciupag” beziehen, sind im Rahmen der volkskundlichen Forschungen gesammelt worden die in diesem Gebiet in den Jahren 1967, 1968 und 1969 durch

¹¹ Ionescu Stana a lui Moană, 66 ani, sat. Coramnic, com. Jupalnic, jud. Caraș-Severin.

¹² G. T. Niculescu-Varone, Portul național românesc, Buc., 1933, p. 41, 42.

die Gruppe des „Eisernes Tor“ Forschungs-Komplexes durchgeführt wurden.

In der vorliegenden Arbeit werden die Form und Verzierungen dieser bäuerlichen Frauenhemde erörtert, wobei das banater Gebiet besonders behandelt wird. Die Form dieser Hemden ist auf rumänischem Land am meisten verbreitet und stellt eine Variante des dazischen Hemdes mit gefaltetem Halsteil dar, auf welchem ein schmaler Kragen angebracht ist. Als wichtiger Bestandteil der Volkstracht ist der „ciupag“ neben „opreag“ „brăciră“, „laibăr“, „șubă“ oder „măneacă“ künstlerisch und strukturell an die gesamte banater Volksbekleidung angepasst.